

Міністерство освіти і науки України
Науково-методична комісія 15 з організаційно-методичного забезпечення
вищої освіти
Підкомісія 303 «Академічна доброчесність»

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ
АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ**

Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності / укладачі: підкомісія 303 «Академічна доброчесність» / 2016 р. - 24 с.

Авторський колектив:

Артем Артюхов, начальник Центру науково-технічної та економічної інформації Сумського державного університету

Наталія Базелюк, старший науковий співробітник науково-організаційного відділу апарату Президії Національної академії педагогічних наук України

Роман Безус, доцент кафедри фінансів та банківської справи

Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Ганна Белан, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонського державного університету

Максим Дойчик, заступник декана, доцент кафедри філософії та соціології філософського факультету Державного вищого навчального закладу

"Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

Денис Загірняк, начальник центру моніторингу якості освіти та академічної чесності Кременчуцького національного університету імені Михайла

Остроградського

Тетяна Лічман, начальник науково-організаційного відділу Вищого навчального закладу "Університет економіки та права "Крок"

Анатолій Мельниченко, декан факультету соціології і права Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"

Антон Пантелеймонов, доцент кафедри хімічного матеріалознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Єгор Стадний, виконавчий директор Аналітичного центру СЕДОС

Тарас Тимочко, координатор проекту Сприяння розвитку академічної доброчесності в Україні

Зміст

Вступ.....	4
Академічна культура та доброчесність як соціальний капітал сучасного університету.....	5
Інституційні засади академічної доброчесності в аспекті розвитку навчальних закладів та кар'єри академічного персоналу.....	7
Прояви академічної недоброчесності.....	9
Етичні принципи у вищій освіті.....	13
Основні принципи забезпечення академічної доброчесності у наукових дослідженнях.....	15
Кодекс честі як інструмент дотримання академічної доброчесності науковця і освітянина.....	17
Правові аспекти академічної доброчесності та боротьби із плагіатом.....	19
Компетентності із академічної доброчесності, яких повинен набути здобувач вищої освіти.....	22

Вступ

Становлення члена академічної спільноти як особистості, яка усвідомлює своє місце у науковому світі, є складним, безперервним і багатогранним процесом, що має індивідуальні особливості та може бути схематизованим. Важливу роль у формуванні світогляду всіх членів академічної спільноти – студентів всіх рівнів підготовки, аспірантів і докторантів, викладачів, менеджменту університету – поряд із правовими та професійними компетентностями відіграє дотримання принципів етичності та чесності.

Відповідно до Бухарестської декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі кожен член академічної та освітньої спільноти діяч повинен прагнути до чесності і лише потім поширювати це прагнення на інших учасників освітнього та наукового процесу, послідовно утримуючись від брехні, шахрайства, крадіжок та інших форм нечесної поведінки, що викривляють парадигму освіти і науки.

Взаємна довіра всіх без винятку членів академічної спільноти – неодмінна особливість робочої обстановки, що сприяє вільному обміну ідеями, а також творчості й особистому розвитку.

Чесність у навчанні, наукових дослідженнях, отриманні наукових ступенів та вчених звань повинна ґрунтуватися на законних, прозорих, справедливих, передбачуваних, послідовних та об'єктивних критеріях.

Вільний обмін ідеями і свобода самовираження ґрунтуються на взаємній повазі всіх членів академічної спільноти незалежно від їх ієрархічного статусу. Відсутність подібного обміну негативно позначається на академічній і науковій творчості.

Академічна культура та доброчесність як соціальний капітал сучасного університету

Система освіти є одним з найбільш важливих чинників зміни свідомості людини. З огляду на це, від світоглядного змісту та якості освіти залежить те, яким чином будуть формуватися суспільні відносини, на яких цінностях, принципах, ідеях. Університети відіграють вирішальну роль у передачі й розповсюдженні культурного та соціального капіталу. Саме тут зростає нове покоління національних еліт, яке через декілька років почне приймати основні рішення. Саме від нього залежатиме те, які відносини складатимуться в економіці, політиці, бізнесі та соціальній сфері.

Вища школа – це своєрідна модель суспільства. На час навчання у вузі припадає період становлення і формування цінностей, установок і моделі поведінки, котрі визначатимуть місце молоді людини у дорослому житті. Тому утвердження принципів академічної культури та доброчесності в навчальних закладах слугує передумовою розбудови сильної громадянської культури в суспільстві в цілому. Культивування у молоді поваги до свободи та гідності людини, її індивідуальності, до інтелектуальної власності та авторських прав є важливою гуманітарною складовою здійснення успішних реформ в українському суспільстві.

В умовах сучасного стану університетської освіти України принципи академічної культури та доброчесності або сприймаються як щось абстрактне, модне, про що часто згадують на словах, але не використовують на ділі, або, у кращому випадку, як підстава заборонити студентам і викладачам безконтрольно та безвідповідально використовувати чужі думки, видаючи їх за свої, і визначити порядок покарання за плагіат і списування. У цьому розумінні академічна доброчесність зводиться до правил роботи з інформацією. На наш погляд, таке розуміння проблеми занадто вузьке, оскільки суть її розв'язання полягає, насамперед, у світоглядно-ціннісній площині.

Виховання фундаментальних цінностей і вкоріненні їх у поведінці молоді людини закладає базу соціально відповідальної поведінки студентів і після закінчення вузу, а засвоєння та дотримання інститутів академічної культури та доброчесності (кодексу честі) позитивно впливає і визначає установки, цінності студента і поза межами навчального закладу.

Академічна доброчесність вимагає, щоб і студент, і викладач, і дослідник почували себе вільними від руйнівного впливу корупції та академічного консерватизму. Слід підтримувати прагнення бути чесними та відкритими у висловлюванні своїх думок, бо в атмосфері, де вченийчуває себе вільним у висловленні своєї думки, можна досягти реального інтелектуального і матеріального прогресу. Проте, академічна доброчесність передбачає не тільки академічну свободу, але й відповідальність за кожне висловлене судження, оцінку, будь-який здійснений людиною вчинок [4].

Подолання академічної недоброчесності перш за все потребує апеляції до гідності людини, до її самоповаги та поваги до інших. Досвід переконує: чим вищий рівень взаємоповаги, чесності та довіри одне до одного у суспільстві, тим вищий рівень його соціально-економічного поступу. І навпаки, нівеляція гідності людини завжди породжує порушення цінностей і поведінки, призводить до ослаблення та деморалізації колективу, суспільства. Людині чесній і законслухняній академічна доброчесність ніяким чином зашкодити не може, і, до речі, саме такі люди це нововведення сприймають спокійно.

У всьому цивілізованому академічному світі давно вже прийшли до висновку: загальний розвиток важливіший за вузькопрофільний академічний, оскільки дозволяє сформувати у стінах вузу не просто фахівця, а соціально активного і відповідального громадянина, лідера, який здатен допомогти змінити світ та інших людей на краще і саме у цьому виявити свою потрібність як для суспільства, так і для своєї альма-матер. Це основна мета академічної культури та доброчесності. Від неухильного та послідовного дотримання академічної культури та доброчесності у навчальному закладі

залежить те, чи стане він для своїх випускників рідним, чи відчуватимуть вони після завершення навчання відповідальність за його долю під час свого подальшого життя та професійного зростання.

Три практичні напрями, зміни в яких можуть забезпечити підвищення якості освітньої діяльності в університетах України:

1) культивування академічної культури і доброчесності, шляхом впровадження в дію інституту Кодексу честі, яким мають бути обумовлені правила поведінки і роботи студентів, викладачів та інших працівників університету;

2) збільшення кількості вибіркових дисциплін у навчальних планах. Вільний вибір студента робить його не тільки вмотивованим до навчання, підвищує відповідальність за власний вибір, але й виявляє ступінь важливості запропонованої викладачем дисципліни і формує рейтингову оцінку діяльності викладача. А це потужний стимул для самовдосконалення останнього;

3) використання творчого потенціалу студентів і залучення їх до підготовки навчальних матеріалів, що використовуються в аудиторії. Молоді люди, що зростають у світі сучасних технологій, так звані digital natives, можуть знаходити і обробляти інформацію іноді швидше й краще, ніж представники старшого покоління. Визнання цього факту, довіра до творчих здібностей молодшої людини, активна співпраця зі студентом, ставлення до нього як до партнера у процесі пошуку знань можуть забезпечити успішну академічну діяльність.

Інституційні засади академічної доброчесності в аспекті розвитку навчальних закладів та кар'єри академічного персоналу

Процес побудови кар'єри в освітньо-науковій сфері пов'язаний із системними та інституційними правилами, традиціями ієрархічних відносин, професійною етикою в сфері освітньої та наукової діяльності. Наразі розвитку академічної недоброчесності у цьому процесі сприяють низка

факторів, як-то ієрархічний устрій посад і звань, система розподілу навантаження, застаріла матеріально-технічна база, заформалізовані вимоги до здобувачів наукових ступенів тощо.

Середня і вища освіта та наукова діяльність є, по-перше, пріоритетними напрямками державної діяльності, по-друге – системою взаємовідносин між учасниками цієї діяльності. У такій системі вкрай важливі динаміка і статика позицій учасників, їхні взаємозв'язки та корпоративна культура, тобто низка стохастичних і сталих модулів, які об'єднують учасників професійного середовища і визначають специфіку його функціонування. Факторами приналежності до академічного й навчального середовищ й успішна діяльність в них на пряму залежать від дотримання загальноприйнятого кодексу поведінки. Позицію працівника сфери освіти і науки визначають не тільки особистісні, наукові, педагогічні, громадські досягнення, а й система відносин з адміністрацією, дотримання норм та правил функціонування в колективі. Суб'єктивні чинники, що впливають на статус в академічній та освітянській сферах мають бути мінімізовані, а більша вага має бути призначена об'єктивним досягненням працівника за чіткими та регламентованими законом і внутрішніми документами правилами, в яких необхідне визначення конкретних санкцій за їх порушення. Розробка та затвердження таких документів – прерогатива Асоціацій навчальних та наукових установ, Конференцій керівників, професійних асоціацій, об'єднань осіб, що навчаються тощо. Тобто організації, діяльність яких регулюється спільними принципами, мають посідати домінуючу роль у формуванні державної політики у сфері освіти і науки, саме вони забезпечать дотримання високої академічної культури, формування відповідного етосу, впровадження практик доброчесності у навчальний процес та наукові дослідження.

Важливим засобом інституціоналізації академічної доброчесності є введення цього і похідних від нього понять у державну освітню та наукову системи через Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про

наукову і науково-технічну діяльність», що, до речі, передбачено проектом змін до Закону України «Про вищу освіту».

Академічна доброчесність із етичної та ціннісної категорії має стати юридичною дефініцією, що передбачає відповідальність і відповідні санкції. Особа, чії дії класифіковані як порушення, залучається до відповідальності, її може бути позбавлено або відмовлено їй у присудженні наукового ступеня (вченого звання); така особа може бути позбавлена права участі в роботі певних органів або обіймання певних посад. Впровадження інструменту санкцій і відповідальності є необхідною та достатньою умовою для формування освітянських й академічних середовищ і підвищення якості освіти і наукових досліджень.

На інституціональному рівні принципи академічної доброчесності мають бути представлені в нормативних документах, що регламентують діяльність вищого навчального закладу – Статуті, колективному договорі, правилах внутрішнього розпорядку. Норми і правила академічної етики можуть визначатися, також, такими документами, як Кодекс честі (студентів, викладачів, дослідників) і Стратегія (програма) розвитку.

Прояви академічної недоброчесності

Феномен академічної нечесності (недоброчесності, недобросовісності) є багатограним та може набувати різних проявів. В його основі лежить умисне порушення загальноприйнятих в академічному середовищі моральних і правових норм, зазвичай з метою отримання певних переваг. У будь-якому разі поширеність таких проявів завдає нищівного удару по якості освіти та якості наукових досліджень, перетворюючи їх на протилежні феномени – дипломовану псевдоосвіту та небезпечну псевдонауку.

Прояви академічної недоброчесності можна розділити на дві групи: недоброчесність в освітній діяльності та недоброчесність в науковій діяльності. Проте такий поділ є доволі умовним, адже в сучасних умовах

освітня діяльність нерозривно пов'язана з науковою. Нижче спробуємо навести основні форми проявів академічної недоброчесності.

Найпоширенішим проявом академічної недоброчесності безперечно є *плагіат*, тобто навмисне чи усвідомлене оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору (тексту або ідей) під іменем особи, яка не є автором цього твору, без належного оформлення посилань. Плагіат може мати місце як при виконанні начальних завдань, так і в науковій діяльності. Іноді трапляється й таке явище як *самоплагіат* (англ. – self-plagiarism, «recycling fraud»), який передбачає використання власних попередніх праць автора в іншому контексті, без посилань на те, що такий текст вже був раніше використаний або опублікований.

Списування відповідей у іншої особи при складанні будь-якого виду підсумкового або поточного контролю (іспиту, тесту тощо) є проявом недоброчесності, який має стосунок здебільшого до освітнього процесу.

Придбання в інших осіб чи організацій з наступним поданням як власних результатів навчальної та наукової діяльності (звітів, рефератів, контрольних, розрахункових, курсових, дипломних та магістерських робіт, есе, статей, монографій, навчальних посібників тощо) є напевно сьогодні одним з найпоширеніших проявів недоброчесності поряд з плагіатом.

Цілу групу проявів академічної недоброчесності можна назвати академічним шахрайством (англ. - cheating), яке може набувати таких форм:

Підтасовування, фальсифікація пунктів бібліографії зазвичай виявляється у формі посилання на джерела, які не використовувалися в роботі.

Підтасовування, фальсифікація самих результатів наукових досліджень, тобто представлення емпіричних даних, які відрізняються від дійсно отриманих з метою підтвердження власних теоретичних побудов.

Симуляція погіршення стану здоров'я, хвороби, з метою уникнення контрольних заходів є проявом недоброчесності, який часто підкріплюється фіктивними лікарськими довідками, отриманими незаконним способом.

З розвитком інформаційних технологій, мінітюаризацією електронних пристроїв такий поширений до цього часу прояв недоброчесності як використання під час контрольних заходів (іспиту, тесту, контрольної роботи тощо) заборонених допоміжних матеріалів (шпаргалок, конспектів тощо) поступово змінюється на використання під час контрольних заходів заборонених технічних засобів (мікронавушників, телефонів, смартфонів, планшетів тощо).

До шахрайства також належить підробка підписів в офіційних документах (залікових книжках, актах, звітах, угодах тощо).

Існує ще декілька способів академічного шахрайства, які поширені серед осіб, що здобувають освіту, а саме: проходження процедур контролю знань підставними особами; здавання або репрезентація різними особами робіт з однаковим змістом як результату навчальної чи наукової діяльності; написання не своїх варіантів завдань на контрольних заходах; використання системи прихованих сигналів (звукових, жестових та ін.) при виконанні групових контрольних заходів, тестів, тощо з однаковими варіантами; отримання несанкціонованої допомоги при виконанні тих завдань, які передбачають самостійне виконання.

Фабрикація даних або результатів, тобто отримання або оприлюднення результатів досліджень, без проведення самого дослідження (експерименту, вимірювань тощо), найчастіше характерна при здійсненні наукової (читай -псевдонаукової) діяльності.

Наявність окремих норм та вимог щодо обов'язковості оцінювання наукових доробків з боку представників наукової спільноти викликає до життя таку форму недоброчесності як надання відгуків або рецензій на наукові або навчальні роботи без належного проведення їх експертизи.

Недоброчесна конкуренція між особами, що здобувають освіту, або поміж науковцями іноді призводить до такого феномену як завдання шкоди, псування, саботаж навчальної або дослідницької роботи інших осіб (псування, знищення цифрових файлів, паперових матеріалів тощо).

Імітація наукової та освітньої діяльності часто пов'язана з таким проявом нечесності як включення до списку авторів наукових, начальних видань або виконавців проекту осіб, які не брали участь у підготовці (написанні) та в отриманні наукових результатів. Часто такі дії стають «узвичаєною традицією» у вітчизняних ВНЗ та академічних інститутах, коли до списку виконавців «автоматично» включають керівників наукових та навчальних установ, підрозділів, керівників дипломних робіт, магістерських та докторських дисертацій.

Розглядаючи такий прояв як отримання або пропонування неправомірних винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг у навчальній, дослідницькій чи трудовій діяльності (корупція, хабарництво), варто відзначити він може бути характерним на будь-якому рівні функціонування освітньо-наукової системи: від корупційних діянь на найвищому рівні при розподілі бюджетного фінансування до «звичайного» оплаченого отримання оцінок за заліки, іспити. До проявів такого штибу варто віднести також використання родинних або службових зв'язків для отримання позитивної або вищої оцінки при складанні будь-якого виду підсумкового контролю або переваг у науковій роботі.

Кримінальний відтінок має і така форма недоброчесності, як використання шантажу чи підкупу в навчальній та науковій діяльності.

Частина з перерахованих вище проявів академічної недоброчесності, може бути поєднана в групу з назвою «несанкціонована співпраця», яка крім всього передбачає надання допомоги для здійснення акту академічної нечесності – навмисна чи усвідомлена допомога або спроба допомоги іншому вчинити акт академічної нечесності.

Серед інших проявів академічної недоброчесності зазначимо наступні.

Примусові благодійні внески та примусова праця. Примус студентів сплачувати гроші чи виконувати певну працю під загрозою зумисно завдати шкоди інтересам та правам студента у навчанні, побуті чи інших питаннях.

Конфлікт інтересів. Реальна та потенційна суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй повноважень. У випадку з потенційною суперечністю мова йде про випадки, коли відповідач завчасне не попередив осіб, залежних від результатів прийнятого рішення, про наявність такої суперечності.

Непотизм та перевищення повноважень. Використання родинних зв'язків чи службового становища для отримання переваг у навчальній, позанавчальній, науковій чи адміністративній сфері.

Як підсумок, зазначимо, що замовчування або покривання дій, які можуть бути витлумачені як академічна недоброчесність, само по собі вже є проявом академічної недоброчесності.

Етичні принципи у вищій освіті

Найчастіше етичні кодекси університетів складаються із двох частин: норм поведінки членів академічної спільноти та регламенту реакції цієї спільноти на випадки порушення згаданих норм. Кожна інституція використовує певний набір універсальних норм, нерідко розширюючи його позиціями, що походять з її власного досвіду. У цьому розділі ми згадаємо лише універсальний набір. Для цього ми скористаємось публікацією Ради Європи «Етична поведінка учасників освітнього процесу», автори якої, на нашу думку, вдало об'єднали ідеї багатьох міжнародних документів, які так чи інакше окреслювали поняття етичних принципів у вищій освіті, які можуть стати певною теоретичною основою для написання етичного кодексу:

Integrity — суцільна відданість індивідів та усїєї інституції моральним принципам та стандартам, які створюють бар'єр для недоброчесності.

Чесність — систематичне уникнення шахрайства, обману, крадіжок та будь-якої безчесної поведінки.

Правда — необмежене прагнення до істини, вільне та відкрите поширення знань та їх вдосконалення (збагачення).

Прозорість — доступність та відкритість інформації, правил, планів, процесів та дій, які передбачають, що працівники університету зобов'язані діяти відкрито, передбачувано та зрозуміло задля просування власної підзвітності та залученості учасників освітнього процесу.

Повага до інших — повага до гідності інших, їхнього фізичного та психічного здоров'я, на благо колегіальності та співпраці з іншими учасниками освітнього процесу.

Довіра — усі учасники освітнього процесу мають впевненість в чесності та integrity один одного та можуть покластись один на одного.

Підзвітність — учасники освітнього процесу належним чином використовують делеговані їм повноваження.

Справедливість — неупереджене, однакове ставлення до усіх учасників освітнього процесу, позбавлене дискримінації та нечесності.

Рівність та соціальна справедливість — рівний доступ до освіти незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального, національного походження, стану здоров'я, інвалідності.

Демократичне управління — управління системою вищої освіти та університетом повинні базуватись на залученні усіх відповідних учасників освітнього процесу та етичному виконанні своїх повноважень керівництвом на різних ланках.

Якісна освіта — усі учасники віддані ідеї досягнення найвищої можливої якості освіти.

Самовдосконалення та вдосконалення системи — учасники освітнього процесу визнають важливість та докладають максимальних зусиль до

постійного вдосконалення освітньої системи, зокрема через власний професійний розвиток.

Інституційна автономія — визнання потреби у відповідній самостійності університетів задля уникнення надмірного централізованого політичного контролю за освітньою системою.

Міжнародна співпраця — усі учасники освітнього процесу визнають важливість міжнародної колаборації в освіті.

Основні принципи забезпечення академічної доброчесності у наукових дослідженнях

Дотримання принципів академічної доброчесності в дослідженні є однією з базових засад наукового етосу. Саме такий підхід допомагає науковцю уникати відхилень від загальноприйнятих етичних принципів у дослідницькій практиці і запобігати потенційним серйозним проблемам, що можуть виникати при проведенні польових та лабораторних досліджень, розробці нових математичних підходів та алгоритмів інтерпретації отриманих результатів, процесів моделювання та інших експериментальних досліджень.

Етична поведінка в науці здатна сприяти покращенню наукових результатів, оскільки дотримання етичних принципів призводить до професійної чистоти, коректності у використанні різноманітних методів, сприяє більш відкритій та творчій співпраці між дослідниками.

Однією з найбільш серйозних проблем сучасного наукового дослідження є побудова здорових взаємовідносин в науковому колективі, який реалізує спільний проект. Зрозуміло, що теоретичні та експериментальні дослідження можуть виконуватися і одним вченим, але найчастіше проводяться науковими групами. Побудова поведінкових моделей, які дозволяють на засадах коректності вирішити спірні питання як у середині наукових груп, так і за їх межами, дотримуючись принципів академічної доброчесності, стає першочерговим завданням.

У забезпеченні дотримання принципів академічної чесності часто визначальною є роль лідера наукової групи. Існує ряд сценаріїв поведінки лідера, які впливають на чистоту наукового експерименту. Серед ризиків були виділені — відсутність функціональних навичок, неефективні моделі поведінки, неусвідомлення відповідальності за можливу шкоду, яка може бути заподіяна за умови недотримання етичних норм. Найбільш небезпечним у поведінці лідера наукової групи є пряме недотримання норм етики, прозорості та достовірності результатів. Дуже важливим є з'ясування факторів, що спонукають до такої поведінки та розробка оптимальних механізмів її запобігання. У той же час, саме керівник наукової групи є тією людиною, яка здатна протидіяти будь-яким формам девіантної поведінки та забезпечити дотримання наукового етосу.

Ще одним важливим аспектом є запобігання конфлікту інтересів при проведенні дослідження. Його наявність може повністю зруйнувати цілісність досліджень та загрожувати довірі до отриманих наукових результатів. Конфлікт інтересів може виникати на різних стадіях та рівнях проведення наукового експерименту. Договірні відносини, контракти, навіть усні угоди на проектних етапах виконання майбутніх науково-дослідних робіт можуть бути ефективним засобом запобігання виникненню конфліктних ситуацій у майбутньому.

Для запобігання академічній нечесності при науковому експерименті необхідно враховувати моральну сторону вчинених негативних дій. При цьому їх наслідок прямо пропорційно залежить від способу шахраювання та методик вимірювання заподіяної шкоди. Пропонується проводити так звану інвентаризацію актів наукової нечесності у різних формах їх проявів, запобігання розвиненню наукової нечесності як епідемії. Для цього необхідно поєднувати моральні аспекти проблеми та можливості адміністративного запобігання вчиненню відповідних протиправних дій. Слід зауважити, що наукова нечистість експерименту є аморальною тільки тоді, коли це є навмисним вчинком. Не слід забувати про можливість певних наукових

відкриттів паралельно або окремо від подібних, що зробили інші наукові групи або окремі науковці. Вимоги до сучасної науки вимагають проведення комплексних міждисциплінарних досліджень, залучення фахівців із різних наукових шкіл, університетів, країн. Все це веде до інтернаціоналізації науки, одержання практичних результатів дуже широким авторським складом. У той же час до сучасних наукових проектів під егідою Європейського Союзу (Erasmus+, Horizon 2020, COSME, COST і т.д.), NATO, DFG, DAAD, Fulbright та інших висувуються дуже високі вимоги щодо відповідності етичним нормам, включаючи норми проведення наукового експерименту. При порушенні даних норм відповідні наукові групи та науковці можуть бути позбавлені подальших можливостей брати участь у відповідних проектах, що фактично виключатиме їх із міжнародної наукової спільноти.

У науковому експерименті часто дуже важко віднайти межу між справді підтасуванням даних та чимось новим, що може навіть продовжувати і вдосконалювати попередні розробки. Зрозуміло, що ідеальний варіант є самосвідомість кожного експериментатора, дотримування ним принципів академічної чесності. Насправді, добре продуманий плагіат є доволі важким для виявлення. До вивчення проблем нечесності у науковому експерименті мають залучатися лише вузькоспеціалізовані фахівці та рецензенти, які справді володіють проблематикою досліджень, орієнтуються у отриманих результатах у світі.

Кодекс честі як інструмент дотримання академічної доброчесності науковця і освітянина

Кодекс честі університету є формою інституціоналізації його системи цінностей, окреслення етичної моделі поведінки й діяльності кожного члена академічної громади, фіксації механізмів боротьби зі списуванням, плагіатом та іншими видами академічної недоброчесності. Це є нормативний документ, виконання положень якого є обов'язковим і корисним як для студентів, аспірантів, так і для викладачів, адміністраторів та інших працівників

університету. За своїм змістом, Кодекс честі – це єдина система етичних правил для всієї академічної громади.

Не може бути двох моралей – окремо для викладача і окремо для студентів, бо це принижує студента і робить його пасивним. Навпаки, знання всіх правил гри створює умови, коли студент вчиться бути самостійним й ініціативним, бо розуміє, що саме етичні норми, а не адміністрація, визначають його можливості, обов`язки й права.

Мета Кодексу честі – чітко прописати й довести до відома усіх, хто в ньому працює і навчається інформацію: 1) про цінності, які сповідує академічна громада університету, й які визначають її ідентичність, 2) про прояви академічної недоброчесності та критерії їх визначення, 3) про покарання, передбачене за порушення Кодексу честі університету.

Проект Кодексу має пройти кілька етапів обговорення (на кожному етапі обговорення до остаточного затвердження Кодексу Конференцією трудового колективу можуть вноситись пропозиції і зауваження, які імплементуються до кінцевої редакції тексту):

- зустріч і обговорення проекту Кодексу честі з профспілковим активом університету;
- зустріч і обговорення проекту Кодексу честі зі студентським активом та подальше поширення інформації в студентському середовищі вже під егідою студентського сенату та студентського профкому, у соціальних мережах;
- обговорення та рекомендація від науково-методичної ради університету;
- обговорення проекту Кодексу честі на Вченій раді університету, яка виносить ухвалу про рекомендацію Конференції трудового колективу розглянути та затвердити Кодекс честі університету з метою інституалізації академічної доброчесності, визначення її поняттєвого поля та механізмів забезпечення.

- обговорення та затвердження Кодексу честі університету Конференцією трудового колективу університету;
- висування та обговорення кандидатур до складу Комісії з питань етики та дотримання Кодексу честі; обрання Комісії з питань етики та дотримання Кодексу честі (інституційні параметри цього органу прописуються або в Кодексі честі, або в окремому положенні, яке приймається Вченою радою університету).

Публічне прийняття Кодексу честі університету є прикладом позитивної зміни суспільної свідомості та важливим кроком системного впровадження високих стандартів навчальної та дослідницької діяльності.

Проте, слід пам'ятати, що у навчальних закладах демократичних країн Заходу при запровадженні інституційних (Кодекс честі) механізмів боротьби зі списуванням, плагіатом та іншими видами академічної недоброчесності основний акцент робиться не на покаранні чи дисциплінарних заходах, а на мотиваційній, інформаційно-просвітницькій, роз'яснювальній роботі з приводу важливості академічної доброчесності. Слід не тільки виховати нетерпимість до плагіату, списування та інших видів академічної недоброчесності, але й навчити чесно поводитися у громаді та відповідально працювати з інформацією.

Правові аспекти академічної доброчесності та боротьби із плагіатом

Плагіат має місце незалежно від того, чи опубліковано чужий твір, а поняття «оприлюднення» є більш широким і таким, що поглинає собою опублікування, тобто наведене законодавче визначення плагіату не є досконалим. Плагіат можливий щодо охоронюваних об'єктів авторського права – творів у галузі науки, літератури, мистецтва, незалежно від того, чи оприлюднені ці твори, завершені вони чи ні і незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети.

Не вважається плагіатом використання теми або сюжету твору чи ідей, що становлять його зміст, без використання форми їх викладення. Тільки привласнення форми вираження твору може свідчити про плагіат у повному сенсі цього поняття. Поняттям плагіату, зокрема, охоплюються випадки: несанкціонованого перекладу і подання перекладеного тексту як свого власного без посилання на першоджерело; оприлюднення твору під псевдонімом особи, яка не є автором цього твору; видання під своїм ім'ям твору, створеного в співавторстві з іншими особами, без зазначення їхніх прізвищ. Водночас не слід говорити про плагіат у випадку, коли особа поступається своїм авторством, даючи іншому дозвіл на використання його імені на створеному нею творі. Плагіат може мати місце як у літературі, так і в музиці, образотворчому мистецтві, архітектурі тощо, бути професійним, освітньо-науковим, соціальним, прямим або опосередкованим, мозаїчним, парафразним, «стовідсотковим» і «замаскованим» тощо. Існує і безліч інших визначень поняття плагіату, його тлумачень і різновидів [5], що, однак, суті цього ганебного (аморального) явища як умисного привласнення авторства іншої особи не змінює: плагіатор видає чуже авторство за своє.

Існує певний зарубіжний досвід кримінального переслідування за плагіат. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 270 КК Іспанії плагіат як злочин наявний у тому разі, коли особа діє з корисливим мотивом і на шкоду іншим особам. Якщо на підставі ст. 173 КК Болгарії, ст. 191 КК Литви і ст. 149 КК Узбекистану будь-яке привласнення авторства може тягнути кримінальну відповідальність, то згідно зі ст. 165 КК Азербайджану і ч. 1 ст. 146 КК РФ – якщо воно заподіяло шкоду (відповідно, значну шкоду і велику шкоду автору чи іншому правовласнику).

Щодо України, то висновок про охоплення випадків плагіату статтею 176 нашого КК є результатом тлумачення кримінального закону. Річ у тім, що використаний у диспозиції ч. 1 вказаної статті і позбавлений визначеності зворот «інше порушення авторського права або суміжних прав» означає вчинення будь-яких інших (крім безпосередньо перерахованих у вказаній

кримінально-правовій нормі) дій, що порушують встановлений порядок реалізації прав на об'єкти авторського права чи суміжних прав. Водночас треба мати на увазі, що ст. 176 КК охороняє саме і тільки майнові права потерпілих, а тому злочином, передбаченим вказаною статтею, не визнається вчинення діянь, які порушують лише особисті немайнові права суб'єктів авторського права (ці права закріплені в ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права»)– значному, великому чи особливо великому (див. примітку до ст. 176 КК).

Привласнення авторства як одне з адміністративно караних порушень прав інтелектуальної власності може тягнути за собою накладення штрафу (ст. 51-2 КУпАП) – якщо вчинене не містить ознак злочину, передбаченого ст. 176 КК. На відміну від цього злочину, адміністративний проступок, описаний у ст. 51-2 КУпАП, може полягати в порушенні виключно особистих немайнових прав суб'єкта авторського права і суміжних прав; по-друге, розділом V Закону України «Про авторське право і суміжні права» передбачено різні способи цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав, які можуть застосуватись і у випадках плагіату.

Цивільно-правовий інструментарій, який можна використати у випадках привласнення авторства, є вельми ефективним і гнучким: автор, постраждалий від плагіату, вправі задіяти такі способи захисту, як визнання авторського права і відновлення авторського права. За результатами розгляду відповідної цивільної справи суд може ухвалити рішення про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права, і збитків, завданих таким порушенням, про стягнення з порушника авторського права доходу, отриманого внаслідок порушення авторського права, про заборону опублікування творів тощо.

Основні контури моделі сприяння академічній доброчесності та протидії плагіату на локальному, університетському рівні можуть бути окреслені, виходячи вже з наявної практики. Ключовими елементами створеної системи є: спеціальна сторінка, присвячена цій проблематиці, на

офіційному веб-сайті навчального закладу, комплекс керівництв та рекомендацій по боротьбі з плагіатом — Пам'ятка для студентів із запобігання плагіату, Керівництво по уникненню плагіату для студентів, Керівництво для викладачів по протидії студентському плагіату, Схема дій персоналу університету по боротьбі зі студентським плагіатом.

**Компетентності академічної доброчесності, яких повинен набути
здобувач вищої освіти**

Автономна дія	
<i>Ключові компетентності</i>	<i>Загальнопредметні компетентності</i>
Здатність захищати і дбати про відповідальність, права, інтереси та потреби інших, що передбачає вміння робити вибір з позицій громадянина, члена суспільства тощо;	у професійних і навчальних ситуаціях робити вибір з позицій доброчесності; давати моральну оцінку власним вчинкам, співвідносити їх з моральними та професійними нормами; керувати собою, своїми вчинками, здійснювати самоконтроль власної поведінки; використовувати знання для формування власної моральності;
Здатність складати і здійснювати плани й особисті проекти дозволяє визначати та обґрунтовувати цілі, що є сенсом життя та співвідноситься з власними цінностями;	самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного і підсумкового контролю результатів навчання; дотримуватись правил професійної та особистої етики при плануванні та здійсненні власної навчальної, наукової, фахової діяльності;
здатність діяти в значному/широкому контексті означає, що особа усвідомлює, як функціонують різні системи (контексти), власну позицію	посилатись на джерела інформації у разі запозичення ідей, тверджень, відомостей; захищати власні права й інтереси у

в них, можливі наслідки їх дії та врахування багатьох чинників у своїх діях.	відповідності до норм законодавства, враховувати інтереси і потреби оточуючих.
Інтерактивне використання засобів	
<i>Ключові компетентності</i>	<i>Загальнопредметні компетентності</i>
Здатність інтерактивно застосовувати мову, символіку й тексти означає ефективне використання мов і символів у різноманітних формах та ситуаціях для досягнення цілей, розвиткові знань та власних можливостей. Це допомагає розуміти світ та брати участь у діалогах, а також ефективно взаємодіяти з оточенням.	дотримуватись правил мовного етикету, користуватись словником мовленнєвого етикету. брати участь у діалогах та інших формах спілкування. Ефективно спілкуватись з іншими; аналізувати власну поведінку в різних життєвих ситуаціях.
Здатність застосовувати знання й інформаційну грамотність означає ефективне використання інформації і знань, дає змогу особистості їх сприймати та застосовувати, використовувати їх як основу для формування власних можливих варіантів дії, позицій, прийняття рішень та активних дій.	моделювати ситуації взаємодії у навчальних і професійних стосунках на основі дотримання норм загальнолюдської моралі; висловлювати судження про роль і значущість доброчесної поведінки в навчальній діяльності та в житті людини і суспільства.
Здатність застосовувати (нові) інтерактивні технології передбачає не тільки технічні здібності, ІКТ вміння, а й обізнаність у застосуванні нових форм взаємодії з використанням технології. Ця компетентність допомагає особистості пристосувати власну поведінку до змін у повсякденному житті.	оцінювати власну поведінку в інтернет-мережі, під час інтернет-спілкування, листування тощо; використовувати етикетні норми у вербальному та невербальному спілкуванні.
Вміння функціонувати в соціально	

гетерогенних групах	
<i>Ключові компетентності</i>	<i>Загальнопредметні компетентності</i>
<p>Здатність успішно взаємодіяти з іншими дозволяє індивідуумові проявляти ініціативу, підтримувати й керувати власними взаєминами з іншими;</p>	<p>усвідомлювати значущість норм академічної доброчесності, оцінювати приклади людської поведінки відповідно до цих норм; демонструвати взаємоповагу, ввічливість і доброзичливість як необхідні умови в академічній діяльності; дотримуватись етикетних норм товаришування. Моделювання ситуацій використання прикладів моральної поведінки у академічній діяльності; розрізняти ознаки справжнього та вдаваного авторитету; оцінювати стосунки в студентському та викладацькому колективах з позицій академічної доброчесності</p>
<p>Здатність співпрацювати дозволяє людині разом домагатися спільних цілей.</p>	<p>аналізувати свою поведінку в навчальному закладі, розв'язувати ситуативні завдання з дотриманням норм професійної етики; вирішення конфліктних ситуацій з урахуванням інтересів різних сторін; демонструвати негативне ставлення до проявів академічної недоброчесності.</p>